

Xorazm to'y qo'shiqlarining badiiyati va janrlari

Xaitbayeva Dilnoza Rashidovna

Toshkent viloyati Zangiota tumani Maktabgacha

va maktab ta'limi bo'limiga qarashli 15-sonli

umumiy o'rta ta'lim maktabi Ona tili

va adabiyot fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalqining milliy urf-odat va an'analari, hududlar an'analarining o'ziga xosligi, musiqaning inson hayotidagi ahamiyati haqida fikrlar bildirilib, o'zbek xalqidagi eng ommabop marosim-to'y marosimida ijro etiladigan qo'shiqlarning Xorazm yo'nalishi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Janr, uslub, musiqa, milliy meros, urf-odat, an'analar, to'y marosimi, to'y qo'shiqlari, Xorazm musiqa yo'nalishi, “Xorazm lazgisi”, “Katt qo'shiq”, lapar, xalfa, qayroqi.

Xorazm — O'zbekistonning shimoli-g'arbida joylashgan tarixiy viloyat. Mintaqada qadim zamonlardan beri boy madaniy meros mavjud bo'lib, xalqining ko'plab o'ziga xos an'ana va marosimlari hozirgacha saqlanib kelmoqda. Xorazmning madaniy an'analari musiqa, raqs, san'at va me'morchilikda o'z ifodasini topgan. Viloyat, shuningdek, yil davomida nishonlanadigan ko'plab bayram va to'y marosimlari, ayniqsa, to'y marosimlarida ijro etiladigan kuy-qo'shiqlari va raqslari bilan mashhur. Ushbu maqolada

biz Xorazmning madaniy merosi, jumladan to'y qo'shiqlari badiiyati va janrlari haqida atroflicha fikr yuritamiz.

U yoki bu madaniyatni anglash, xalq hayoti va hayotini his qilish uchun uning milliy kuylarini tinglash kerak, deyilar.

O'zbekistonning ayrim hududlarida xalq musiqasining turli mahalliy uslublariga ustunlik beriladi: Farg'ona-Toshkent, Buxoro-Samarqand, Surxondaryo-Qashqadaryo va Xorazm.

Toshkent va Farg'ona viloyatlarida katta-ashula (katta qo'shiq) yoki panis-ashula (tovoq bilan ijro etiladigan qo'shiqlar) janrlari keng tarqalgan bo'lsa, Buxoro va Xorazm viloyatlarida maqomlar ko'proq ijro etilgan bo'lsa, dastan va parchalar ijro etilgan. Aksariyat o'zbek kuy va qo'shiqlari xalqning bayramlari, turli marosimlari, urf-odatlar, turmush tarzi bilan bog'liq. Eng mashhur qo'shiqlar: "Kelin salom" ("Kelin salom"i), to'y "Yor-yor", "Ulan", "Alla" va boshqalar.

Xorazm musiqa uslubi - Xorazm vohasida qaror topgan muayyan musiqiy an'analar majmui. Qadimdan madaniyat va san'at maskani bo'lgan ushbu hududda o'ziga xos xalq musiqa ijodiyoti (bolalar va marosim qo'shiqlari, xalfa laparlari va boshqalar), og'zaki an'anadagi kasbiy musiqa (doston, talqinchi va go'yandalar san'ati, maqom va boshqalar) namunalari keng o'rin tutadi. Xorazm musiqa uslubi doirasida xalq musiqasining eng qadimgi davrlariga mansub kuy-ohang namunalari o'z aksini topgan. Jumladan, bolalar ("Momom moshiydi", "Aravachi mani doyim", "Tuyalar, ho tuyalar" va boshqalar) va mavsum marosim qo'shiqlari ("Suyet xotin", "Ashsha daroz" va boshqalar)da musiqa ilk bosqichlariga oid dastlabki tuzilma va ohang alomatlar, boshlang'ich parda asoslari saqlanib qolgan. Xalfalar san'atida "ichkari"ga xos ixcham diapazondagi past ovoz ko'lamida aytiladigan, faqat ayollargagina xos bo'lgan qo'shiq va ashulalar o'rin olgan. Bunda qudalar tomonidan to'yga ruxsat

berilgandan keyin aytiladigan "Boring boshlang, o'nglar bo'lg'ay to'yingiz", to'y boshlanishida "Muboraklar bo'lg'ay etgan to'yingiz" yoki kelin kelgandan keyin "Aylanaman kelinni qaddi bo'yinnan" va boshqa qo'shiqlar to'yning o'ziga xos rivojini belgilagan. Ayniqsa, qayroq bilan o'ynab aytiladigan lapar turi xalfa raqqosalariga juda xosdir.

Xorazmda xonandalik, sozandalik va raqqoslikni o'ziga kasb qilib olgan san'atkorlar guruxlari "sozanda qo'shlari" deyilgan. Ular ikki xil tarkibda, ya'ni 2ta surnaychi, doirachi, tanburchiashulachi, sozchi (garmonchi)ashulachi, raqqos, masxaraboz, so'z ustasi (shuningo'zimag'aldoqchiakrobat); dorbozchi, chodir xayol (qo'g'irchoqboz) va boshqalardan tashkil topgan. Sozanda qo'shlarining vazifasi to'yda baxshi dostonni tugatgandan keyin yoki to'yni yanada qizdirish maqsadida o'z san'atlarini (Lazgi kabi kuy va raqslarni ijro etib) namoyish qilishdan iborat. El orasida tanilgan sozanda qo'shlarining boshliqlaridan Husayn Kalot, Sobir Kalot, Shomurod surnaychi, Ushli Kal (mashhur "Ushlini uforisi" yallasining muallifi), Durdi karnaychi, Sobir Dorboz, Xo'ja Ko'r, Otoq Jonli, Kupal Hoji, Bayotvoy, Ollabergan Hoji, Xudoybergan Vovoq va boshqa mashhur.

To'y qo'shiqlari — marosim folklori sirasiga kiradigan va to'y marosimlarida ijro etiladigan qo'shiqlar. To'y qo'shiqlari nikoh to'yi, sunnat to'yi, beshik to'yi, ism to'yi kabi tizimlarga ega. O'zbek To'y qo'shiqlarining asosiy qismini nikoh to'yi qo'shiqlari tashkil etadi. Nikoh to'ylari xilma-xil irim-sirim, rasm-rusumlarga boy bo'lib, ularning har birida maxsus aytim va qo'shiqlar muhim ahamiyatga ega. Yor-yor, yor-yor yoroney, kelin salom, kuyov salom, o'lan, to'y olqishlari To'y qo'shiqlarining yetakchi janrlari hisoblanadi. O'zbek To'y qo'shiqlari alohida bir tizim bo'lib, undagi har qaysi janrning umum-marosim tarkibida muhim o'rni va vazifasi mavjud.

Janr (fransuzcha: genre, lotincha: generis – „jins“, „tur“) – san'at turlarida tarixan shakllangan ichki bo'linish hamda mazkur bo'linishni ifodalovchi tushuncha; shakl va mazmun birligidagi o'ziga xos xususiyatlariga ega bo'lgan san'at asarining alohida turi. San'at asarlarining janr guruhlariga bo'linishi turli (tanlangan mavzu, badiiy-g'oyaviy

mazmun, shakl jihatlari va boshqalar) mezonlarga tayanib amalga oshiriladi; har bir san'at turida janr tasnifi o'ziga xos tizimni tashkil etadi.

Qadimgi, o'rta asrlar va Uyg'onish davri san'atlarida janrlar orasida aniq, chegara qo'yilmagan. Klassitsizm davri (Fransiya) dagina qat'iy janr tizimi yaratildi. XIX asrda janrlar orasiga qat'iy chegara qo'yilishi bilan ayrim janrlar o'z ahamiyati va yetakchiligini yo'qotdi, ayrimlari (portret, manzara, konsert, sim-foniya va boshqalar) ning o'zaro ta'sirda, yangi turlarining paydo bo'lishi kabi murakkab jarayonlar yuzaga keldi. San'atshunoslikda janr tushunchasi XVII asrda paydo bo'lib, jahon san'ati tarixining barcha davrlariga nisbatan asarlarning ifodaviy va mazmun xususiyatlarini tahlil qilishda qo'llanadi.

Ma'lumki, har qanday marosim ma'lum ketma-ketlikda amalga oshadi, jumladan to'y marosimi ham. To'y marosimlarining har bir bosqichida o'ziga xos janr uslubga ega bo'lgan qo'shiqlar ijro etiladi. Masalan, yor-yor, kelin salom, ota-onani madh etuvchi qo'shiqlar va raqsop qo'shiqlar. Bu borada Xorazm musiqa san'ati haqiqiy to'y kayfiyatini beruvchi, kishilarga o'zgacha zavq-shavq beruvchi qo'shiqlari bilan ajralib turadi. Xorazm to'y qo'shiqlari orasida eng mashxur va ommabopi bu “Xorazm lazgisi” hisoblanadi. Xorazm lazgisi yillar davomida avloddan-avlodga o'tib, o'zining mavqeini yo'qotmay kelmoqda. Chunki, Xorazm lazgisi, Xorazm xalqi uchun chin ma'nodagi milliylik belgisi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ibragimov O. An'anaviy xonandalik. Xorazm Suvoralari – Xorazm nashriyoti, 2004 y.
2. Ibrohimov O. Sahiy Suvoriylar. – T. “Nashr” bosmaxonasi, 2004 y.
3. Абдуллаев Р. Ўзбек мумтоз муסיқаси. Тошкент. 2006 й.

4. Ro‘zimboev S. Xorazm vohasi o‘zbek xalq qo‘shiqlarining g‘oyaviy- badiiy xususiyatlari. Avtoref. Dis. Ped. nom. –T: 1971 g.
5. O. Hayitova. Xorazm qo‘shiqchilik san’ati durdonalari. – T.: “Noshir”, -2009.
6. S. Xudoyberganov. ”So‘z va soz sohibi”. Toshkent. “Ilm ziyo” 2014.
7. Matyoqubov O.M. Og‘zaki an`anadagi professional musiqa asoslariga kirish. – T.: O‘qituvchi, 1983 y.
8. Rajabov, S. B. O. G. L. (2022). Xorazm musiqa uslubining janr va ijro uslublari tavsifi. Science and Education, 3(5), 1090-1096.
9. R. S. B. (2023). THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF KHORAZM FOLK MUSIC IN THE FORMATION OF STUDENTS'MORAL CULTURE. European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 3(01), 42-46.